

Marcin Böhm <https://orcid.org/0000-0002-5393-3176>

Uniwersytet Opolski

e-mail: mbohm@uni.opole.pl

Między Rzymem a Bizancjum – wątki marynistyczne związane z historią Numenoru i jego państw sukcesyjnych w twórczości Tolkiena

Between Rome and Byzantium - Nautical Threads Related to the History of Númenor and its Succession States in Tolkien's Works

Abstrakt

J.R.R. Tolkien był jednym z najśłynniejszych autorów klasyki gatunku fantasy, a także bardzo utalentowanym badaczem języków europejskich. Tolkien znał doskonale historię naszego kontynentu od czasów starożytnych i średniowiecznych, dzięki czemu w jego Śródziemiu istnieje niezwykle duża liczba odniesień do rzeczywistych wydarzeń i faktów. Jest to najbardziej widoczne w bitwie na polach Pelennoru, lecz nie jest to jedyne takie świadectwo. Ów autor doskonale posługiwał się historią Cesarstwa Rzymskiego, jak i jego spadkobiercy Cesarstwa Bizantyńskiego, dlatego to właśnie na nich oparł swoją wizję Numenoru oraz jego państw sukcesyjnych, Arnoru i Gondoru. Wraz z nimi pojawiają się w jego pracach także wątki nawiązujące do historii marynistycznej Imperium Romanum i Bizancjum, co jest głównym źródłem naszych rozważań w tym artykule. Wnioski i uwagi oprzemy na jego listach i dziełach – trylogii *Władca Pierścieni*, *Silmarillionie* i *Niedokończonych Opowieściach*.

Abstract

J. R. R. Tolkien was one of the most famous authors of the classics of the fantasy genre, and also a very talented researcher of European languages. Tolkien also perfectly knew the history of our continent from the Ancient and Medieval times, thanks to which in his Middle-earth there is an unusually large number of

references to real events and facts. This is most evident in the battle of Pelennor Fields, but this is not the only such testimonial. Our author is perfectly familiar with the history of the Roman Empire, as well as his heir the Byzantine Empire, that's why he used them to based his vision of Númenor, and also Arnor and Gondor on this states. Along with them, there appear in his works also threads referring to the history of ancient Rome's seafaring, which is the main source of reflection in this speech. The main subject of our deliberations will be the Lord of the Rings trilogy, *Silmarillion*, and *Unfinished Tales*.

Słowa kluczowe: Tolkien, Rzym, Bizancjum, Arnor, Gondor, bizantyńska i arabska marynarka wojenna

Keywords: Tolkien, Rome, Byzantium, Arnor, Gondor, Byzantine and Arab Navy

Fikcyjny oraz fantastyczny świat stworzony przez J.R.R. Tolkiena i nazwany przez niego Śródziemiem od wiele lat jest źródłem różnego rodzaju rozważań dla fanów, jak i szeregu naukowców – filologów, etnografów, teologów, geografów czy historyków¹. Dzieje się tak, ponieważ ten skromny człowiek spopularyzował i wzbogacił gatunek literatury fantasy swoimi dziełami, takimi jak *Hobbit*, *Władca Pierścieni*, a także wydanymi po jego śmierci: *Silmarillion*, *Upadek Gondolinu* i *Niedokończone Opowieści*. W dzisiejszych czasach zainteresowanie Tolkienem, jego twórczością oraz zawartą w niej filozofią życia, wciąż nie maleje, co w pewnym stopniu wynika z popularności ekranizacji jego dzieł dokonanych przez Petera Jacksona, jak również z kontrowersji związanej z serialem produkowanym przez Amazon. Jego książki są dzisiaj interpretowane w duchu biblijnym, jako historia o walce dobra ze złem. Jednak sam Tolkien unikał alegorii w swoich nienaukowych pracach². Jako wybitny badacz języków germańskich był głęboko zafascynowany historią Anglosasów i ich mitologią, także tą powiązaną z ludnością celtycką, zamieszkującą Brytanię

¹ *Tolkien Modern Middle Ages*, ed. J. Chance, A. K. Siewers, Basingstoke 2009; M. Dickerson, J. Evans, *Ents, Elves and Eriador: The Environmental Vision of J. R. R. Tolkien*, Lexington 2006; M. N. Stanton, *Hobbits, Elves, and Wizards*, Basingstoke 2001; J. R. R. *Tolkien Encyclopedia*, ed. M. Drout, London-New York 2007; P.H. Kocher, *Master of Middle-Earth: The Fiction of J. R. R. Tolkien*, ebook version; *Reconsidering Tolkien*, ed. T. Honegger, Zollikofen 2005; G. Beham, *The essential J. R. R. Tolkien Sourcebook*, Newburyport 2004; St.D. Lee, E. Solopova, *The Keys of Middle-earth Discovering Medieval Literature through the Fiction of J.R.R. Tolkien*, Basingstoke 2005; *Tolkien the Medievalist*, ed. J. Chance, London-New York 2003.

² A.C. Petty, *Allegory*, [w:] *J. R. R. Tolkien Encyclopedia*, s. 6-7.

przed ich przybyciem. W jego twórczości pojawiają się wątki z tego kręgu kulturowego, w tym związane z żeglarstwem. Tolkien nie odcinał się również od dziedzictwa Cesarstwa Rzymskiego, szczególnie silnego w jego ojczyźnie. Dlatego w niniejszym artykule chciałbym ukazać historyczne źródła inspiracji Tolkiena, wykorzystane przez niego w wątkach marynistycznych związanych z Númenorem i jego państwami sukcesyjnymi, Arnorem i Gondorem³, które możemy powiązać z dziejami Rzymu i Bizancjum. Nim jednak poszukamy tych zagadnień, warto w tym miejscu przytoczyć nieco informacji o owych królestwach stworzonych przez Tolkiena.

Pierwsze z nich Númenor, najwspanialsza i najważniejsza z krain Ludzi, powstałych we wszechświecie Tolkiena, opierała swoją genezę na mitach o Atlantydzie, które ten autor znał doskonale⁴. Tolkien był zresztą miłośnikiem języka greckiego, greckiej historii i kultury, którą znał równie dobrze, jak kulturę Germanów i Celtów. Szukał w tych mitologiach analogii do sytuacji w Europie podczas II wojny światowej, a także do wydarzeń, które wydarzyły się po jej zakończeniu⁵. Atlantyda stała się wzorem dla Númenoru, królestwa przodków ludu Dunedainów, którzy przybyli tam ze Śródziemia. Owe królestwo leżało na wyspie, które przypominało swoim ukształtowaniem pięcioramienną gwiazdę. Númenor został zasiedlony przez Elrosa, syna Earendila, który mocno wpisał się w historię Drugiej Ery Świata Tolkiena⁶. Mieszkańcy Númenoru przez kilka stuleci na swojej wyspie rośli w siłę i uczyli się nowych umiejętności od elfów z Amanu. Jednym z nich było szkutnictwo i żegluga⁷. Zainteresowanie tym ostatnim wzrosło dzięki postaci zwanej Aldarionem, który był jednym z następców tronu Númenoru. Dzięki dziadkowi ze strony matki, Vëanturowi, od najmłodszych lat poznawał Aldarion znaczenie i wagę żeglarstwa, a później stał się jednym z najważniejszych podróżników w historii swojej wyspy⁸. Jeszcze zanim został królem, stworzył on także Gilię Podróżników, która zrzeszała marynarzy i sam został nazwany Wielkim Kapitanem⁹. Ten książę Númenoru

³ S.B. Traubhaar, *Gondor*, [w:] J. R. R. Tolkien *Encyclopedia*, s. 248-249.

⁴ *The Letters of J. R. R. Tolkien*, ed. H. Carpenter, Boston 1981, nr 131, 144, 151, 154, 156, 227, 267, s. 171-172, 194, 204, 213, 218, 322, 386 (dalej: *Letters*).

⁵ *Letters*, nr 52, 75, 94, 96, 131, 144, 255, s. 74, 99-100, 122, 124, 171-172, 194, 362.

⁶ A. Bolintineanu, *Earendil*, [w:] J. R. R. Tolkien *Encyclopedia*, s. 137-138.

⁷ J.R.R. Tolkien, Ch. Tolkien (ed.), *Silmarilion*, tłuma. M. Skibniewska, Warszawa 1996, s. 311-312.

⁸ J.R.R. Tolkien, Ch. Tolkien (ed.), *Niedokończone opowieści, Aldarion i Erendis: Żona Marynarza*, tłum. R. Kot, Warszawa 2016, s. 210-211, (dalej: *Żona Marynarza*).

⁹ *Żona Marynarza*, s. 213.

był odpowiedzialny według Tolkiena za wycinanie na dużą skalę lasów na owej wyspie w celu budowy łodzi i statków, co w końcu spotkało się z oporem ze strony jego ojca, dlatego Aldarion postanowił zdobyć potrzebne mu drewno z lasów Śródziemia¹⁰. W związku z tym wyruszył na wschód na czele floty liczącej od 3 do 9 statków, z którymi na kilka lat opuścił Númenor¹¹. To mu jednak nie wystarczyło i mimo oporu ojca nadal eksplorował lasy swojej wyspy, silnie przyczyniając się do ich wykarczowania¹². W ten sposób powstała podstawa morskiej potęgi Númenoru, a Tolkien opisał konsekwencje tego procesu dla stworzonego przez siebie świata w jednym z listów:

In the first stage, being men of peace, their courage is devoted to sea-voyages. As descendants of Earendil, they became the supreme mariners, and being barred from the West, they sail to the uttermost north, and south, and east. Mostly they come to the west-shores of Middle-earth, where they aid the Elves and Men against Sauron, and incur his undying hatred. In those days they would come amongst Wild Men as almost divine benefactors, bringing gifts of arts and knowledge, and passing away again – leaving many legends behind of kings and gods out of the sunset¹³.

Wielkie podróże odkrywcze Númenorejczyków, za którymi nastąpiły późniejsze podboje i osadnictwo, zmieniły znacznie Śródziemie¹⁴. Númenor, podobnie jak legendarna Atlantyda, stał się najpotężniejszym z królestw ludzi dla jednych i tyranem dla innych. Jego mieszkańcy uczynili się także władcami niewolników, ponieważ ich statki oraz okręty napędzane były siłą wiosel, poruszanych przez tych ludzi¹⁵. Dlatego łatwo rozprawili się z Sauronem, który bez oporu uległ ostatniemu królowi tej wyspy Ar-Pharazônowi¹⁶. Wydarzenie to stało się później przyczyną ich upadku i zatonięcia Númenoru, który przeżyli tylko Wierni¹⁷. Tolkien wspomina tę historię w jednym ze swoich listów:

Elendil the Fair, chief of the Faithful (his name means Elf-friend), and his sons Isildur and Anarion. Elendil, a Noachian figure, who has held off from the rebellion, and kept ships manned and furnished off the east coast of Númenor, flees

¹⁰ Ibidem, s. 213-214.

¹¹ *Żona Marynarza*, s. 218.

¹² Ibidem, s. 224, 223.

¹³ *Letters*, nr 131, s. 174.

¹⁴ J.R.R. Tolkien, Ch. Tolkien (ed.), *Niedokończone opowieści, Dynastia Elrosa*, tłum. R. Kot, Warszawa 2016, s. 262-263, 266; *Silmarilion*, s. 314-315.

¹⁵ *Silmarilion*, s. 329.

¹⁶ Ibidem, s. 320-321; J.R.R. Tolkien, *Powrót króla*, tłum. J. Łoziński, Poznań 1997, s. 457.

¹⁷ *Silmarilion*, s. 322-330.

*before the overwhelming storm of the wrath of the West, and is borne high upon the towering waves that bring ruin to the west of the Middle-earth. He and his folk are cast away as exiles upon the shores. There they establish the Númenórean kingdoms of Arnor in the north close to the realm of Gilgalad, and Gondor about the mouths of Anduin further south. Sauron, being an immortal, hardly escapes the ruin of Númenor and returns to Mordor, where after a while he is strong enough to challenge the exiles of Númenor*¹⁸.

Ta flota Wiernych składała się z dziewięciu statków: czterech Elendila, trzech Isildura i dwóch Anariona, które bezpiecznie dotarły do brzegów Śródziemia¹⁹. Sam upadek Númenoru jest jak koniec Atlantydy w ujęciu Platona, który Tolkien wzbogacił o pewne odniesienia do chrześcijaństwa. Zanim przejdziemy dalej do królestw założonych przez Wiernych w Śródziemiu, warto się na chwilę zatrzymać na ową kwestię. Numenor swoimi działaniami, swoją potęgą morską, talassokracją, przypominał skrzyżowanie starożytnego Egiptu z ekspansywnymi Grekami, którzy byli od zawsze związani z morzem. Sam Tolkien utożsamia potomków Númenoryczyków z Gondoru i Arnoru z kulturą egipską:

*The Númenóreans of Gondor were proud, peculiar, and archaic, and I think are best pictured in (say) Egyptian terms. In many ways they resembled 'Egyptians' – the love of, and power to construct, the gigantic and massive. And in their great interest in ancestry and in tombs. (But not of course in 'theology': in which respect they were Hebraic and even more puritan – but this would take long to set out: to explain indeed why there is practically no oven 'religion', or rather religious acts or places or ceremonies among the 'good' or anti-Sauron peoples in The Lord of the Rings.) I think the crown of Gondor (the S. Kingdom) was very tall, like that of Egypt, but with wings attached, not set straight back but at an angle. The N. Kingdom had only a diadem (III 323). Cf. the difference between the N. and S. kingdoms of Egypt.*²⁰

Dlaczego ta informacja jest istotna, mimo że nie jest związana z nautologią? Egipt był jednym z pierwszych imperiów w dziejach ludzkości, posiadających własną flotę wojenną, która zresztą została wykorzystywana do stoczenia szeregu bitew morskich z tak zwanymi Ludami Morza. Notabene wśród

¹⁸ *Letters*, nr 131, s. 175.

¹⁹ *Silmarilion*, s. 331, 343.

²⁰ *Letters*, nr 211, s. 297; J. Walsh, *Egypt: relationship to Numenoreans*, [w:] J. R. R. Tolkien *Encyclopedia*, s. 145.

nich pojawiali się Achajowie-Grecy, związani z upadłą kulturą mykeńską²¹. Egipcjanie zamieszkujący ziemię faraonów, jak i Grecy stali jednym z pierwszych czynników odpowiedzialnych za wycinanie lasów znajdujących się na wybrzeżach w całym basenie Morza Śródziemnego, ponieważ drewno było niezbędne do budowy statków oraz okrętów wojennych. W starożytności łupem rabunkowej gospodarki padły dęby, cedry i szereg innych odmian drzew liściastych oraz iglastych. Cesarstwo Rzymskie było kontynuatorem takiego rabunkowego wykorzystania lasów, a jak pamiętamy, powstało ono na barkach spuścizny zarówno Greków, jak i Egipcjan. Tolkienowi ta wiedza o rabunkowym traktowaniu lasów nie była obca i nieznaną. Sam doświadczał takiego traktowania drzew w latach młodości w Anglii, dlatego wykorzystał z swoim uniwersum wątek z prawdziwej historii, dając mu kształt trzebień lasów w Númenorze i budowy statków z drewna pochodzącego ze Śródziemia. Wielkie państwo egipskie, podobnie jak Rzym, posiadało floty galer, których główną napędową oprócz żagla byli niewolnicy na stałe przywiązani do swoich ławek. To kolejny związek z historią Númenoru, w szczególności z jego upadkiem, pokazujący rozległą wiedzę Tolkiena także na tym polu. Status niewolników-galerników był bardzo niski i często ginęli oni wraz z jednostkami, dla których stanowili podstawowy napęd, bowiem na stałe przykuci do ławek, w chwili tragedii morskiej bądź w czasie przegranej bitwy nie byli się w stanie uratować. Dla Tolkiena ich obecność we flocie Númenoru była zatem dowodem na upadek moralny sił morskich tego państwa, które nie miały wrogów i godnych przeciwników na morzach.

Wędrówce uchodźców z Númenoru do Śródziemia towarzyszyła wielka fala, która zgodnie z opisem Tolkiena przypomina tsunami²². Wpłynęło to na spójność tej floty i losowość miejsca lądowania jej poszczególnych części na Wschodzie. Elendil wylądował w Lindonie, gdzie przyjął go król elfów Gilgalad, a następnie założył królestwo za Górą Ered Luin, w regionie zwanym Eriador²³. Isildur i Anarion wylądowali u ujścia rzeki Anduiny w regionie Belfalas i założyli tam państwo, które później stanie się Gondorem. Tutaj była już wcześniej forteca i port zbudowane przez Wiernych, więc mieli oni gdzie bezpiecznie zcumować swoje statki. Osgiliath, będące jednocześnie

²¹ S. Wachsmann, *Paddled and oared ships before the Iron Age*, [w:] *The Age of the Galley*, ed. R. Gardiner, London 2004, s. 28-34.

²² *Silmarilion*, s. 343.

²³ *Ibidem*; *Powrót króla*, s. 458.

stolicą, stanowiło największe miasto w tym królestwie²⁴. Owa stolica leżała nad brzegami rzeki, która zapewniała komunikację z regionami przybrzeżnymi. Potwierdza nam to Tolkien, wspominając w jednym ze swoich dzieł zniszczenie Minas Ithil przez Saurona, a następnie ucieczkę Isildura, który wraz z żoną i synami popłynęli Anduiną do jej ujścia, a następnie drogą morską udali się na północ, by szukać pomocy u ojca²⁵. Tej historii towarzyszy wielka wojna z Sauronem, w czasie której bitwy oraz potyczki toczyły się głównie na lądzie i miały katastrofalny wpływ na królestwa przybyszów, które według opowieści Tolkiena w znaczący sposób ucierpiały demograficznie, tracąc znaczną część swojej mocy militarnej²⁶.

Jak zatem mogły wyglądać okręty przybyszy z Númenoru, w ujęciu Tolkiena? Jeżeli przyjmiemy, że dziewięć statków Wiernych odpowiada galerom rzymskim lub egipskim, nieco ułatwi to nasze dalsze rozważania. Najpopularniejszą jednostką tego typu była galera jednorzędową, z 50 wiosłarzami na każdej z burt, która oprócz nich używała też żagla w okresie sprzyjających warunków pogodowych oraz silnego wiatru²⁷. Możemy się nawet tutaj pokusić o założenie, jak liczne mogły mieć załogi te okręty. Zakładając, że te dziewięć galer było identyczne oraz że załoga każdego statku składała się ze 100 wiosłarzy i do 150 pasażerów, wizja stworzona przez Tolkiena nabiera pewnego realizmu, pokazuje bowiem raz kolejny jego znajomość historii zarówno starożytności, jak też średniowiecza²⁸. Bowiem pomimo postępu w budownictwie okrętowym w średniowieczu na Morzu Śródziemnym dalej używano galer, które w Cesarstwie Rzymskim, a następnie Bizancjum miały rozmiary jednostek pochodzących z okresu starożytnego, ale były od nich znacznie lżejsze, ponieważ były pozbawione tarana używanego do przebijania boków wrogich okrętów. Zresztą sam Tolkien stworzył Gondor, więc państwo sukcesyjne Numenoru, na podobieństwo Bizancjum i Wenecji, dwóch wielkich potęg morskich doby średniowiecza:

In the south Gondor rises to a peak of power, almost reflecting Númenor, and then fades slowly to decayed Middle Age, a kind of proud, venerable, but

²⁴ *Silmarilion*, s. 344; *Powrót króla*, s. 458.

²⁵ *Silmarilion*, s. 347.

²⁶ *Silmarilion*, s. 350.

²⁷ L. Casson, *Ships and Seafaring in ancient times*, London 1994, s.50-58.

²⁸ J.H. Pryor, E.M.Jeffreys, *The Age of Dromon*, Leiden-New York 2006, s. 486-487; J. H. Pryor, *Types of ships and their performance capabilities*, [w:] *Travel in Byzantine world*, ed. R. Macrides, Birmingham 2000, s. 40.

*increasingly impotent Byzantium*²⁹. [...] *It came while I was away, in Gondor (sc. Venice), as a change from the North Kingdom, or I would have answered before*³⁰.

To porównanie Wenecji do Gondoru jest także bardzo ciekawym pomysłem Tolkiena. Żył on przecież w okresie, w którym angielska Royal Navy straciła swoją pozycję na korzyść Amerykanów. Nie inaczej było z Bizancjum, które w niespełna dwa wieki było już całkowicie zależnym na morzu od państw północnowłoskich, wśród których prym wiodli przecież Wenecjanie, dawni klienci Konstantynopola. Tam też nastąpiła taka transmisja władzy nad morzem, jak to miało miejsce po drugiej wojnie światowej w wypadku Wielkiej Brytanii i USA.

Dalsze losy Gondoru stały się przede wszystkim walką ze złem i jego sojusznikami na południowych, północnych oraz przede wszystkim wschodnich granicach tego królestwa. Jest to bardzo podobne do historii Bizancjum. Tolkien zresztą nie ukrywa się przed wykorzystaniem wątków z historii tego kraju, o czym świadczy forma zarazy ze wschodu, którą przyniósł czarny wiatr. Zabiła ona króla Gondoru Telemnara oraz wielu mieszkańców tego kraju³¹. Jakże podobne jest to do dżumy Justyniana, która pokrzyżowała jego plany odbudowy chwały Romanii. Skupiony na lądzie Gondor nie miał zbyt wiele możliwości, aby zwracać uwagę na granicę morską lub poprowadzić ekspedycję morską w kierunku Umbaru i Haradu, które wcześniej były strefą wpływów Númenoru w Śródziemiu³². Władcą, który zbudował potęgę morską Gondoru, był Tarannon, bowiem narzucił on swoją władzę na wybrzeżach wschodnich i południowych Anduiny, a nawet był admirałem swojej własnej floty³³. Inny król Gondoru, Earnil I odbudował port Pelargir, a następnie z pomocą swojej floty zdobył Umbar. Długo nie cieszył się ze zwycięstwa, ponieważ utonął wraz ze swoją flotą podczas sztormu u wybrzeży Umbaru³⁴. Umbar był kluczem do potęgi morskiej Gondoru i tak było do czasu króla Hyarmendakila, ostatniego władcy-

²⁹ *Letters*, nr 131, s. 176; S.B. Straubhaar, *Gondor*, [w:] *J. R. R. Tolkien Encyclopedia*, s. 249; S. B. Straubhaar, *Myth, Late Roman History and Multiculturalism in Tolkien's Middle-earth*, [w:] *Tolkien and the Invention of Myth: A Reader*, ed. J. Chance, Lexington 2004, s. 101-118; J.A. Ford, *The White City: The Lord of the Rings as an Early Medieval Myth of the Restoration of the Roman Empire*, „*Tolkien Studies*” 2005, t. 2, s. 53-73.

³⁰ *Letters*, nr 168, s. 237.

³¹ *Silmarilion*, s. 350.

³² *Powrót króla*, s. 457.

³³ *Ibidem*, s. 469.

³⁴ *Ibidem*.

-żeglarza³⁵. Kolejny raz wątek morski pojawia się podczas wojny domowej między królem Gondoru-Eldakarem a admirałem jego floty i krewnym-Kastamirem, którzy rządził Pelargirem i Umbarem. Kastamir przegrał zarówno ten konflikt, a także swoje życie, ale jego synowie wytrwali i utrzymywali Pelargir i Umbar, czyniąc te miejsca zaciekłymi wrogami Gondoru, który zresztą traci później całą swoją flotę³⁶. Chociaż królowie Gondoru w końcu pokonali potomków Kastimira w 1810 r. (według chronologii Tolkiena), to odzyskanie Umbaru nie powiodło się i został on utracony na rzecz władców Haradu³⁷. Sam Umbar stał się wylęgarnią piratów, czemu zaradzić miał dopiero Aragorn, nowy król połączonych Arnoru i Gondoru.

Bitwy Gondoru z Umbarem w niezwykle sposób przypominają starcia Bizancjum z Arabami w dobie ich ekspansji morskiej na Morzu Śródziemnym³⁸. Historie związane z piratami z Umbaru są również nawiązaniem do muzułmańskich piratów, którzy między IX a XII w. byli niebezpieczną siłą na Morzu Śródziemnym, zagrażającą chrześcijanom³⁹. Sam Umbar to skrzyżowanie Egiptu i Krety, dwóch niezwykle ważnych regionów związanych z bizantyńskimi bazami flot wojennej, które zostały utracone na rzecz muzułmanów, a potem stały się także gniazdami morskich rozbójników. Samo miasto Pelargir przypomina Tesalonikę, miasto zajęte i splądrowane przez piratów muzułmańskich i szereg chrześcijańskich odstępców⁴⁰. Pelargir to miejsce, które Gondorczyce chcą odzyskać, podobnie jak Bizantyńczycy próbują zdobyć Tesalonikę. Tym ostatnim się to udaje, podczas gdy pod murami Pelargira ginie Minardil, zabity przez prawnuka Kastimira⁴¹. Te konflikty wśród potomków Númenrończyków są kolejnym nawiązaniem do historii Bizancjum, w którym przecież wielu

³⁵ Ibidem, s. 470.

³⁶ Ibidem, s. 473.

³⁷ Powrót króla, s. 475; S.B. Straubhaar, *Men, Middle Earth*, [w:] J. R. R. Tolkien Encyclopedia, s. 416.

³⁸ S.B. Straubhaar, *Saracens and Moors*, [w:] J. R. R. Tolkien Encyclopedia, p. 588-589.

³⁹ G.C. Miles, *A provisional reconstruction of the genealogy of the Arab amirs of Crete*, [w:] „Κρητικά Χρονικά” 1963, t. 15-16, s. 59-73; G.C. Miles, *Byzantium and the Arabs: Relations in Crete and the Aegean Area*, „Dumbarton Oaks Papers” 1964, t. 18, s. 10; C.G. Makrypoulis, *Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete c. 825-949*, „Graeco-Arabica” 2000, t. 7/8, s. 348-351.

⁴⁰ W.A. Farag, *Some Remarks on Leo of Tripoli's Attack on Thessaloniki in 904 A.D.*, „Byzantinische Zeitschrift” 1989, 82, s. 133-139; V. Christides, *Once again Caminiates' „Capture of Thessaloniki”*, „Byzantinische Zeitschrift” 1981, 74, s. 7-10.

⁴¹ Powrót króla, s. 474.

dawnych mieszkańców tego państwa przeszło na stronę muzułmańską. Dawni chrześcijanie jak Leon z Trypolisu i Damian z Tarsu dowodzili flotami piratów, które w straszliwy sposób pustoszyły wybrzeża i wyspy Cesarstwa.

Północne królestwo Arnor, według Tolkiena, znacznie szybciej odrzuciło tradycje żeglarskie swoich przodków, opierając się na sojuszu z elfami, które zaopatrywały ich w statki w razie potrzeby⁴². Z biegiem czasu to królestwo podupadło, podzielone na trzy nowe państwa, objęte bratobójczymi wojnami, które otworzyły drogę do podboju i przejęcia nad nimi władzy przez sługi Saurona⁴³. Podobnie jak w przypadku Gondoru mamy tu do czynienia z wątkiem zarazy, która niszczy osłabione wojną ziemie potomków Númenorończyków, co również przekłada się na ostateczny upadek Arnoru⁴⁴. W tym miejscu dopiero pojawia się nam ostatni wątek nautologiczny związany z Arnorem. Jest to opowieść o jego ostatnim królu Arvedui, który stracił królestwo po ciężkich walkach z siłami Angmaru i uciekł z garstką swoich rycerzy na daleką północ Śródziemia do Forochel, na ziemie śnieżnych ludzi. Tam król i jego świta głodowali, dopóki nie przybył z Szarej Przystani elficki statek, aby ich uratować. Był środek zimy, a łączność była ograniczana przez góry lodowe, co oznaczało, że statek nie mógł przybić bezpośrednio na brzegu, dlatego miejscowi przewieźli po lodzie króla Arnoru i jego ludzi, dowożąc go do łodzi elfów. Nie postępując zgodnie z radą śnieżnych ludzi, król i cała załoga jego statku zatonięli⁴⁵.

Arvedui został później pomszczony, gdy nowy władca Gondoru Earnur, również admirał, przybył na północ z flotą wiozącą jego wojska, które wspierane przez niedobitki miejscowej ludności i elfów zniszczyły siły Angmaru⁴⁶. Earnur był ostatnim królem Gondoru, który prowadził statki i floty do ofensywnych operacji poza jego domeną. Dopiero później Tolkien powraca w swojej narracji i chronologii do marynistyki Gondoru. Przytacza bowiem historię pochodzącego z Północy, jednego z dowódców ostatnich włodarzy Gondoru, Torongila, który na czele małej floty zaatakował Umbar i spalił tam okręty pirackie, jak również zabił kapitana tego portu⁴⁷. Wspomniany powyżej Torongil, to oczywiście przydomek późniejszego króla Gondoru, Aragorna.

⁴² Ibidem, s. 461

⁴³ Ibidem, s. 462-464.

⁴⁴ Ibidem, s. 463.

⁴⁵ Ibidem, s. 465-466; *Letters*, nr 154, s. 213.

⁴⁶ *Powrót króla*, s. 478-479.

⁴⁷ Ibidem, s. 485.

J.R.R. Tolkien w niezwykle interesujący sposób wplatał morską historię Rzymu i Bizancjum w historię Númenoru, Arnoru i Gondoru. W genialny sposób wykorzystał mitologię Greków i Egipcjan, która stała się prócz historii Cesarstwa także źródłem jego morskich inspiracji. Świadomie lub nie przedstawił także w swojej pracy wątek zmagania dwóch światów: chrześcijaństwa, które reprezentował Gondor, tolkienowski odpowiednik Bizancjum, ze światem południa, który krył się za Umbarem i Haradem, które uosabiały średniowieczny Bliski Wschód. Słowa Tolkiena zawarte w jego listach pozwalają nam na taką interpretację, natomiast inspiracje płynące z walk Bizancjum z piratami są najsilniejszym dowodem na poparcie tej tezy.

Bibliografia

- Beham G., *The essential J. R. R. Tolkien Sourcebook*, Newburyport 2004.
- Casson L., *Ships and Seafaring in ancient times*, London 1994.
- Christides V., *Once again Caminiates' „Capture of Thessaloniki”*, „Byzantinische Zeitschrift” 1981, t. 74.
- Dickerson M., Evans J., *Ents, Elves and Eriador: The Environmental Vision of J. R. R. Tolkien*, Lexington 2006.
- Farag W.A., *Some Remarks on Leo of Tripoli's Attack on Thessaloniki in 904 A.D.*, „Byzantinische Zeitschrift” 1989, t. 82.
- Ford J.A., *The White City: The Lord of the Rings as an Early Medieval Myth of the Restoration of the Roman Empire*, „Tolkien Studies” 2005, t. 2.
- Kocher P.H., *Master of Middle-Earth: The Fiction of J. R. R. Tolkien*, ebook version.
- Lee St.D., Solopova E., *The Keys of Middle-earth Discovering Medieval Literature through the Fiction of J.R.R. Tolkien*, Basingstoke 2005.
- The Letters of J. R. R. Tolkien*, ed. H.Carpenter, Boston 1981.
- Makrypoulias C.G., *Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete c. 825-949*, „Graeco-Arabica” 2000, t. 7/8.
- Miles G.C., *A provisional reconstruction of the genealogy of the Arab Amirs of Crete*, „Κρητικά Χρονικά” 1963.
- Miles G.C., *Byzantium and the Arabs: Relations in Crete and the Aegean Area*, „Dumbarton Oaks Papers” 1964, t. 18.
- Pryor J.H., Jeffreys E.M., *The Age of Dromon*, Leiden-New York 2006.
- Pryor J.H., *Types of ships and their performance capabilities*, [w:] *Travel in Byzantine world*, ed. R. Macrides, Birmingham 2000.
- Reconsidering Tolkien*, ed. T. Honegger, Zollikofen 2005.

Stanton M. N., *Hobbits, Elves, and Wizards*, Basingstoke 2001.

Straubhaar S.B., *Gondor*, [w:] *J. R. R. Tolkien Encyclopedia*, ed. M. Drout, London-New York 2007.

Straubhaar S.B., *Myth, Late Roman History and Multiculturalism in Tolkien's Middle-earth*, [w:] *Tolkien and the Invention of Myth: A Reader*, ed. J. Chance, Lexington.

Tolkien J.R.R., Tolkien Ch. (ed.), *Silmarilion*, tłum. M. Skibniewska, Warszawa 1996.

Tolkien J.R.R., Tolkien Ch. (ed.), *Niedokończone opowieści, Aldarion i Erendis: Żona Marynarza*, tłum. R. Kot, Warszawa 2016.

Tolkien J.R.R., Tolkien Ch. (ed.), *Niedokończone opowieści, Dynastia Elrosa*, tłum. R. Kot, Warszawa 2016.

Tolkien J.R.R., *Powrót króla*, tłum. J. Łoziński, Poznań 1997.

Tolkien J. R.R., *Encyclopedia*, ed. M. Drout, London-New York 2007.

Tolkien Modern Middle Ages, ed. J. Chance, A.K. Siewers, Basingstoke 2009.

Tolkien the Medievalist, ed. J. Chance, London-New York 2003.

Wachsman S., *Paddled and oared ships before the Iron Age*, [w:] *The Age of the Galley*, ed. R. Gardiner, London 2004.